Az Eötvös Loránd Fizikai Társulat Anyagtudományi és Diffrakciós Szakcsoportjának Őszi Iskolája

2011.10.05 Visegrád

Fotoindukált változások vizsgálata amorf félvezető kalkogenid – arany nanorészecskéket tartalmazó rendszerekben

Csarnovics István, Kökényesi Sándor, Szabó István

Debreceni Egyetem, Fizika Intézet

Tartalom:

Miért épp a kalkogenidek?

 Kalkogenid üvegek, mint funkcionális anyagok: tulajdonságok, alkalmazások.

- Optikai írás, tárolás fajtái és jellemzői.
- Anyagok és technológiák.
- Felületi plazmonok hatása a fényindukált változásokra.
- Konkluzió.

Mik is azok a kalkogenidek?

A S, Se és Te vegyületei. Amorf kalkogenidek - olyan nem oxid üvegek, vagy amorf rétegek, amelyek a periódusos rendszer IV és V főcsoportjába tartozó elemek vegyületei (As₂S₃, As₂Se₃, Sb₂S₃, GeS, Ge₂Sb₂Te₅), illetve több komponenses keverékei. Ezek mind különböző tiltott sávval rendelkező félvezetők.

Kalkogenid üvegek, mint funkcionális anyagok: tulajdonságok, alkalmazások.

- × A fény infravörös tartományában (0.8-10 μm) átlátszóak.
  Viszonylag magas (n >2) törésmutatóval rendelkeznek.
- Az oxigént tartalmazó üvegekhez képest kisebb a tiltott sáv energiája, elnyelik a fényt az elnyelési él közelében (fotovezetők), kisebb a kémiai kötések energiája és ezek külső hatások által változtathatóak (fény, elektromos tér, ionok, hőkezelés), ami a szerkezet, viszkozitás változásához is vezet.
- Ebből erednek a különleges alkalmazásaik: optikai, elektromos memória, integrált optika, szenzorika, infravörös, nemlineáris optika.

Optikai írás fajtái, jellemzői

Fényindukált változások a kalkogenidekben

Szerkezeti, törésmutató, elnyelési él és térfogat változás bevilágítás hatására.

 $\Delta n/n = 1-5 \%$ $\Delta d/d = 1-10 \%$ $\Delta T/T = 5-80 \%$

In situ felületi változások vizsgálata kalkogenid vékonyrétegekben.

A holografikus rács kialakulásának és időbeli változásának vizsgálata in situ bevilágítás során 2 μm vastagságú As_{0.2}Se_{0.8} vékonyrétegen. Tapping módban végzett AFM kísérlet során, melyben a rács magasságát vizsgáltuk az eltelt bevilágítási idő függvényében. Miközben a rács magasságának időbeli változását összevetettük a rács diffrakciós hatásfokának változásával is. A térfogat változásnak két komponense van: szabad térfogat változás és laterális tömegtranszport.

Felületi rács amplitudójának arzén koncentrációtól való függése 2 μm vastag As_xSe_{1-x} rétegben (0-40 at%) 40 perc bevilágítás után.

Ez a függés antikkorrelációt mutat a bevilágítás során tapasztalt sötétedési folyamattal.

Elektron sugárral történő írás kalkogenid rétegekben

A réteg felületének változásához a vízszintes (mikrométeres tartományban) és a függőleges (nanométeres tartományban) változás tartozik, A legjobb eredményeket a 2 μ m vastagságú As_xSe_{100-x} (10≤ x ≤30) és 3 μ m As₄₀S₆₀ vékony rétegekben értük el. Az elektronsugaras írás (7 nA, 20 kV) gigantikus, 10-30 %-os felületi változásokhoz vezetett

- Az első és legfontosabb lépés mindegyik felsorolt esetben - a megvilágítás (elektron lyuk pár generáció, hibakeltés,).
- Más fajta energiabevitel útján is (elektron sugár, ionok) is megfigyelhetőek ezek a változások. Elektromos tér segítségével is lehetséges a kalkogenid üveg szerkezetének a változtatása, illetve az elektromos tér segítheti az optikai átalakulásokat.
- Ha ez így van, akkor a plazmonok, illetve azok tere is hathat a fotoindukált változásokra.

Felületi Plazmon Rezonancia

- A felületi plazmonok fénnyel történő gerjesztését nevezik felületi plazmon rezonanciának (FPR), ha síkbeli felületről beszélünk és lokalizált felületi plazmon rezonancia (LFPR), hogyha nanométer méretű fém struktúrákról.
- × Hogyan tudunk felületi plazmonokat generálni?:

"Near-field photonics: surface plasmon polaritons and localized surface plasmons", Anatoly V Zayats1,3 and Igor I Smolyaninov2, J. Opt. A: Pure Appl. Opt. 5 (2003) \$16–\$50

Anyagok és technológiák.

- Az arany nanorészecsekéket (ANR) 15-25 nm vastag arany réteg különböző hőmérsékleten, különböző ideig történő hőkezelésével állítottuk elő (400-600 °C).
- Az elkészült arany nanorészecskéket tartalmazó rétegre termikus párologtatással 500-700 nm vastag kalkogenid réteget párologtattunk (As₂Se₃ vagy As_{0,2}Se_{0,8}).

ANR készült SEM kép

A megvizsgált rendszer sematikus rajza

A plazmon rezonancia hullámhosszának ANR méretétől való függése.

Az As₂S₃ számára a leginkább megfelelő 30 nm átlagméretű nanorészecske , míg a As₂₀Se₈₀ 100 nm átlagméretű. Az ANR optika áteresztőképessége különböző átlagméretű nanorészecskék esetén és a bevilágításhoz használt lézerek hullámhossza

(1 – 90 nm, 2 – 75 nm, 3 - 60 nm,

4 - piros, 5- zöld).

Optikai áteresztőképesség változása idővel bevilágítás hatására tiszta As₂S₃ és As₂₀Se₈₀ rétegekben (4), valamint ANR struktúrákat tartalmazó rendszerekben (az ANR átlagméretei 60 (1), 75 (2) és 90 nm (3)).

A rétegek vastagsága 700 nm volt.

S. Charnovych, S. Kökényesi, Gy. Glodán, A. Csik - Enhancement of photoinduced transformations in amorphous chalcogenide film via surface plasmon resonances, Thin Solid Films 519 (2011) 4309-4312

///////////////////////////////////////											
	d. nm							d. nm			
	Asdep	I11	Δ	%			Asdep	I11	Δ	%	
	//////	1111		66							
$As_{20}Se_{80}$	700	677	-23	4,3		As_2S_3	700	680	-20	2,86	
+60 nm ANR	730	690	-40	5,5		+ 60 nm ANR	730	680	-50	6,85	
+75 nm ANR	730	680	-50	6,8		+ 75 nm ANR	730	685	-45	6,2	
+90 nm ANR	730	670	-60	8,2		+ 90 nm ANR	730	690	-40	5,5	

A vastagság változása piros vagy zöld lézerrel történő megvilágítás hatására.

 $Z = \frac{\lambda}{2\pi} \sqrt{\frac{\varepsilon_{3} - \varepsilon_{1}}{\varepsilon_{1}^{2}}}$

- × Z plazmon tér hatásának távolsága, nm.
- κ ε₁ az arany nanorészecskék dielektrikumos állandójának valós része
- × ε_3 a kalkogenid réteg dielektrikumos állandója,
- × λ a bevilágítás hullámhossza(633 nm és 533 nm a mi esetünkben)

Az As₂₀Se₈₀ esetében: 1- 926 nm, 2 – 930 nm, 3 – 935 nm Az As₂S₃ esetében: 1- 751 nm, 2 – 748 nm, 3 - 745 nm. Holografikusan keltett felületi rács vizsgálata tiszta és arany nanorészecskéket tartalmazó rétegben

-----

Rétegek felületi érdességének in situ vizsgálata atomerőmikroszkóp segítségével.

A rétegek felületi érdessége: a és b – tiszta kalkogenid bevilágítás előtt és után, c és d – kalkogenid + ANR rendszer bevilágítás előtt és után.

Konklúzió

- * Ha az arany nanorészecskében gerjeszthető plazmonrezonancia és a kalkogenid réteg ugyanabban a spektrális tartományban érzékeny, akkor hatással lehet a fotoindukált változásokra, megnövelve a felületi változások mértékét és kialakulási sebességét.
- Ennek magyarázata nagyban megegyezik a plazmonrezonancia által erősített fluoreszcencia, Raman- szórás jelenségekkel.

A kutatásunkat a TAMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 program keretein belül végezzük, amelyet az Európai Unió és az Európai Szociális Alap támogat.

Köszönettel tartozunk a velünk együttműködő kollégáknak:

Dr. Beke Dezső, Dr. Cserháti Csaba, Dr. Csík Attila, Dr. Erdélyi Gábor, Glodán Györgyi, valamint egy sor külföldi kollegának.

Köszönöm figyelmüket !